

LUDWIG WITTGENSTEIN'İN "SİNEK ŞİŞESİNDEKİ SİNEK" METAFORUNA DAİR

Erdoğan YÜCEL*
Hasan YILMAZ**

ÖZ

Ludwig Wittgenstein, dil felsefesinin akış yönünü iki kez değiştirmeyi başaran önemli bir filozof olarak bilinmektedir. Wittgenstein'in dil felsefesi alanında yarattığı ilk etkisi, erken dönemine ait olan ve sağlığında neşredilen "Tractatus Logico-Philosophicus" adlı eseriyle olmuştur. Alana yaptığı ikinci önemli etkisi, geç dönemine ait olan ve ölümünden iki sene sonra yayımlanan "Philosophische Untersuchungen" (Felsefi Soruşturmalar) isimli eseriyle gerçekleşmiştir. O, bu eserinde "Felsefedeki hedefin nedir?" diye sorar ve kendi sorusunu şöyle cevaplar: "Sineğe, sinek şişesinden çıkış yolunu göstermek" (Philosophische Untersuchungen §309). Wittgenstein'in bu metaforu literatürde değişik şekillerde yorumlanmıştır. Metaforda geçen "Fliegenglas" kelimesi genellikle "şişe", "kavanoz" vs. gibi kelimelerle karşılanmaya çalışıldığından Wittgenstein'in ortaya koyduğu izahatın anlaşılması zorlaşmaktadır zira sıradan bir şişeden ya da kavanozdan sineğin kurtulması birkaç deneme ile mümkündür. Oysa "Fliegenglas" diye adlandırılan "sinek şişesi"nin özel yapısı bilinmeden Wittgenstein'in izahatının tam manasıyla anlaşılması güçleşmektedir. Böyle bir şişenin içerisine giren ve alt tarafındaki açıklığı fark edemediği için buradan bir daha dışarıya çıkamayan sineğin yardıma ihtiyacı olduğu kesindir. Wittgenstein'a göre zaten insan da dilinin/düşüncelerinin sınırlarını fark edemediği için adeta camdan bir şişenin içerisinde hapsolmuştur. Tıpkı bir sineğin, sinek şişesinin içerisinde camdan çeperi fark edememesinden dolayı hapsoldüğü gibi. Bu durumda var olan çıkış yolunu göstermek ve böylece bu problemi çözmek elbette yine filozofa düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Wittgenstein, dil, dil felsefesi, metafor, şişedeki sinek

ABOUT THE METAPHOR OF THE "FLY IN THE FLY BOTTLE" BY LUDWIG WITTGENSTEIN

ABSTRACT

Ludwig Wittgenstein is considered an important philosopher who managed to change the flow of the philosophy of language twice. Wittgenstein's first influence on the philosophy of language was with her early work, Tractatus Logico-Philosophicus, which was published during her lifetime. The second major influence he exerted in this field was his late work Philosophical Investigations, published two years after his death. In this work he asked: "What is your goal in philosophy?" he asks, his own question: "Showing the fly the way out of the fly bottle" (Philosophical Investigations §309). This metaphor of Wittgenstein has been interpreted differently in the literature. The word "Fliegenglas" in the metaphor is mostly used as "bottle", "jar" etc. Wittgenstein's explanation becomes difficult to understand because it is possible that a fly can escape from an ordinary bottle or jar with a few tries. However, it becomes difficult to fully understand Wittgenstein's explanation without knowing the special structure of the "fly bottle". What is certain is that the fly that gets into such a bottle and cannot come out as it does not notice the opening at the bottom, needs help. According to Wittgenstein, man is almost locked in a glass bottle as he cannot see the limits of his language/thoughts. Just like a fly which is trapped in a "fly bottle" because it can't see the glass wall. In this case, it is up to the philosopher to point out the existing way out and thus to solve this problem.

Keywords: Language, philosophy of language, metaphor, fly in the bottle

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AKEF, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, erdincyucel@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4248-5048

** Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, AKEF, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, yilmazhasan75@hotmail.com ORCID: 0000-0002-4476-6273

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2022 Bahar, sayı: 33, ss. 329-342

Makalenin geliş tarihi: 17.02.2022

Makalenin kabul tarihi: 16.03.2022

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2022, issue: 33, pp.: 329-342

Submission Date: 17 February 2022

Approval Date: 16 March 2022

ISSN 2618-5784

Giriş

Wittgenstein'in geç felsefesini kavrayabilmek için öncelikle onun kullandığı "Fliegenglas"¹ metaforunu anlamak faydalı olacaktır. Wittgenstein'in bu metaforu Türkçede genellikle "şişedeki sinek" kavramıyla izah edilmeye çalışıldığından dolayı konunun tam olarak anlaşılması bir hayli zorlaşmaktadır. "Felsefede hedefin nedir?" sorusuna Wittgenstein "Sineğe sinek şişesinden çıkış yolunu göstermek." şeklinde cevap vermiştir.² Peki, bu ne anlama gelmektedir? Bu soruyu vereceğimiz cevap Wittgenstein'in felsefesinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İlk olarak onun felsefeye nasıl yön verdiği biraz daha yakından bakarak konuyu ele almak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Wittgenstein'in felsefeyi en az iki kez baş aşağı ettiğini söylemek yanlış olmasa gerek. Birinci büyük etkiyi, Birinci Dünya Savaşı sırasında kaleme aldığı ve 1921 yılında neşrettiği *Tractatus Logico-Philosophicus*'la yaratmıştır. Onun bu eseri pozitivist ve ampirik anlayışın modern bir başlangıcı olarak kabul edilmektedir. "Mantıksal Felsefi İnceleme" olarak Türkçeye aktarılabilen bu eser, dili tamamen mantık çerçevesinde ele alır. Kitap, yedi temel önermeyi ve bunların alt önermeleriyle felsefi sorunlara dil çerçevesinde mantıksal köklü cevapları içermektedir. Zaten kitabının ön sözünde yer alan şu ifade Wittgenstein'in bu eserle neyi başardığını açıkça ortaya koymaktadır: "(...) burada bildirilen düşüncelerin doğruluğu bana sorgu-sual edilemez ve kesinkes görünüyor. Böylece, şu kanıdayım ki, sorunları özlerinde sonuna dek çözdüm." Kitabın ön sözünde yer alan bu çok iddialı cümlenin devamı da manidardır: "(...) Ve bunda da yanılmıyorsam, işte, bu çalışmanın değerinin ikinci bulunduğu nokta, bu sorunların çözülmesiyle ne denli az şeyin başarılmış olduğunu göstermesindedir."³ Wittgenstein bu eserin 7 numaralı "Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen" (Üzerinde konuşulamayan konusunda susmalı.)⁴ kapanış önermesiyle de felsefedeki sorunlara son noktayı koyduğunu ilan eder.

¹ Fliegenglas: Sinek tuzağı olarak kullanılan özel yapım bir şişe.

² Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*. The English Text of the Third Edition. Çeviren: G. E. M. Anscombe. , New York: Macmillan Publishing Co. 1968, 103.

³ Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico Philosophicus*. (Çeviren: Oruç Aruoba) Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul, 1985,12.

⁴ Wittgenstein, *Tractatus*, 164-165.

Wittgenstein'in Geç Dönemi ve "Şişedeki Sinek" Metaforu

Ancak ilerleyen zamanlarda Wittgenstein'in bu görüşünden tam anlamıyla vazgeçtiği görülmektedir. Wittgenstein *Tractatus*'ta dile getirdiği felsefi sorunlara çözüm bulduğu görüşünden rücu eder ve bu görüşünü revize ederek yeni bir bakış açısıyla konulara yaklaşır. Böylece o, sadece dilin mantığına ilişkin görüşünü değiştirmekle kalmaz aynı zamanda dili yanlış anlamamızdan dolayı ortaya çıkan problemleri - *Tractatus*'ta yapmaya gayret ettiği gibi - sistematik bir felsefi teoriyi belirleyerek çözemeyeceği kanaatine ulaşır.^{5/6}

Tractatus sonrası değiştirdiği bakış açısı sayesinde Wittgenstein, felsefenin sorunlarını çözmek ve gerçeklikleri araştırmak için yepyeni bir metodolojinin doğmasını sağlamıştır. Onun bu konular hakkında çok farklı yaklaşımları ölümünden iki yıl sonra 1953 yılında "Felsefi Soruşturmalar" adıyla neşredilmiştir. Onun bu çalışmaları birçok alanı da derinden etkilemiştir. Özellikle dil bilim ve kültür bilim çalışmaları onun bu yaklaşımlarından ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu durum "lengüistik dönemeç" (linguistic turn) adıyla anılan ve geleneksel düşünce dünyasını tümüyle değiştiren yeni bir bakış açısının doğmasına önemli katkılar yapmıştır. Bir başka deyişle "Felsefi Soruşturmalar" modern dil felsefesinin başlangıç noktasını teşkil etmesi bakımından büyük bir öneme sahiptir.⁷

Wittgenstein'in yeni anlayışının özünü kavrayabilmek adına onun özellikle Türkçe literatürde "Şişedeki Sinek" olarak geçen metaforunu ayrıntılı bir şekilde analiz etmek gerekir. Metaforu anlayabilmek için öncelikle Türkçe literatürdeki "şişe" kelimesinin Wittgenstein'in ortaya koyduğu izahatı güçleştirdiği bilinmelidir zira ağzı açık sıradan bir şişenin içindeki sineğin biraz çaba ile şişenin içinden çıkabileceği aşikârdır. Oysa Almanca orijinal metindeki "Fliegenglas" kelimesiyle sıradan bir şişenin kastedilmediği anlaşıldığında konunun daha kolay şekilde açıklanabilmesi mümkün olacaktır. "Fliegenglas" sinek veya diğer haşerati yakalamak amacıyla imal edilmiş özel bir şişedir. Aşağıdaki resimde bu şişenin özel yapısını görmekteyiz:

⁵ Ali Utku, *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014, 250.

⁶ Paolo Gabrielli, *Sinn und Bild bei Wittgenstein und Benjamin*, Bern: Peter Lang, 2004, 140.

⁷ Jörg, Neuenfeld. *Alles ist Spiel. Zur Geschichte der Auseinandersetzung mit einer Utopie der Moderne*. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann, 2005, 105.

8

Bu sinek şişesinin içine giren sineğin tekrar dışarıya çıkması neredeyse imkânsızdır zira şişenin yapısı, sineğin çıkış yolunu bulamayacağı bir karmaşıklığa sahiptir. Yani sinek kolayca girdiği şişenin içinden kurtulmayı başaramayacak ve zaman içerisinde kaçınılmaz sona daha da yaklaşacaktır. Aşağıdaki resim sineğin durumunu açıkça gözler önüne sermektedir:

9

Bu metaforunda sinek, insanı temsil etmektedir; dolayısıyla Wittgenstein insanı bu çıkmazdan kurtarmak istemektedir. İnsan, felsefenin ve kendi mantığının karmaşıklığı yüzünden kolayca tuzağa düşmektedir. Bizler dilimizin cazibesine kapılarak kolayca yolumuzu kaybedebiliriz. Bazen de dilimize aşırı bir güven duyarak her şeyi onunla kavrayabileceğimizi sanırız. Oysa düşündüğümüz her şeyin gerçekte var olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur.

Tüm bu gerçeklerden hareketle sorulması gereken soru şudur: "Sinek şişesindeki sineğe yolu göstermekten tam olarak anlaşılması gereken nedir?" Bu

⁸ <https://www.manufactum.de/insektenfangglas-mundgeblasen-a30565/>

⁹ <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fliegenglas-1.jpg>

soruya cevap vermek için önce sinek şişesinin nasıl kullanıldığına daha yakından bakmakta yarar vardır. Yukarıdaki resimden de anlaşılacağı üzere sinek şişesinin hem alt hem de üst kısmında bir açıklık bulunmaktadır. Yanan ışığı takip edip gelerek insanlara özellikle yaz aylarında musallat olan sineklerden kurtulmak için bu şişenin üst kısmından onları cezbeden şekerli bir sıvı ilave edilir. Şişenin altındaki açıklığa rağmen - onun özel yapımı sayesinde - bu karışım şişe tabanında dökülmeden durabilir. Ardından şişenin üst açıklığı bir tıpa yardımıyla kapatılır ve böylece şişenin sadece tabandaki giriş yeri açık kalır. Bu açıklıktan yayılan koku sinekleri cezbeder ve böylece onlar kokuyu takip ederek kolayca şişenin içerisine girerler. Fakat kolayca girilen şişenin çıkışını bulmak hiç de kolay değildir. Tekrar çıkışı bulmak sinek için çok zor bir problemi teşkil eder. Aynı sorunu insan da yaşamaktadır. İnsan, dilin cazibesine veya farklı akımlara kapılarak kolayca dilin labirentlerine girmiş olur; bazen bir fikrin, kavramın kokusuna kapılarak bir labirente girer ve birden dilde, bir fanusun içindeymişçesine kaybolur, adeta hapsolür. Wittgenstein "Felsefi Soruşturmalar" adlı eserinde insanın dili aracılığıyla bir çıkmaza sürüklendiğini göstermeye çalışır. Ona göre dilimiz bizleri sıklıkla labirentlere sokar. Elbette dil sayesinde sorunları da çözmekteyiz. Zaten mesele de dilin bizleri hangi durumlarda çıkmazlara soktuğunu ve hangi durumlarda problemlerimizi çözmeye yaradığını net bir şekilde tespit edebilmektir.

Şişedeki sinek metaforuna tekrar dönecek olursak; sinek, kokunun cazibesine kapılarak şişenin altındaki açıklıktan içeriye girmiş ve böylece kapana kısıtılmış olur. Ardından şekerli sıvıdan yeterince istifade ettikten sonra aydınlığa doğru, yani ışığa doğru hareket etmek ister. Tıpkı bunun gibi insan da dilin cazibesine kapılarak dil fanusunun alt açıklığından kokuyu takip ederek içeriye girer ve ardından da aydınlık çağın bizlere hediyesi olan akıl nimetine, yani ışığa doğru gitmek ister. Şişedeki sinek ışığa doğru uçar ancak her defasında şişenin camdan duvarlarına çarparak durmak zorunda kalır. Sinek ışığa doğru uçmaya çalıştıkça giderek daha sert bir şekilde şişeye çarpar ve ziyadesiyle hırpalanır. Bu durumda belki de sorulacak soru şu olmalıdır: Sinek neden girdiği açıklıktan geri dışarıya çıkamamaktadır? Bu sorunun cevabı aslında oldukça kolaydır. Kokuyu takip ederek içeriye giren sinek bir camın içerisinde hapsediğünün farkında bile değildir. Sinek, etrafını kaplayan cam duvarı görmemektedir. O zamana kadar istediği yöne uçabilmeyi öğrenmiş olan sinek, bu şişenin içinde olduğunu idrak edememektedir dolayısıyla şişenin alt

tabanında bir açıklığın olduğunun da asla farkında değildir, bundan dolayı şişeye çarparak her uçuş denemesinde daha da fazla hasar almaktadır.

Wittgenstein'a göre insan da sineğin bu akıbetine uğramaktadır. Bizler kelimelerin, kavramların, fikirlerin yani bir nevi dilin fanusu içerisinde yolumuzu kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyayız. Dilin şeffaf duvarları ardında yolumuzu bulmamız çok zordur çünkü biz de bu cam duvarların farkında bile olamayabiliriz. Düşünmek için kullandığımız dilin sınırsız olduğunu sanarak aslında bir yanılgıya düşeriz. Düşünürken, fikir üretirken yararlandığımız dili kullanmaya o kadar alışkınız ki onun varlığını bile hissetmeyiz. Bu, balığın suda hareket ederken suyun farkına bile varmamasına benzeyen bir durumdur. Fakat bu durumumuz tıpkı bir balığın durumunda söz konusu olduğu gibi, bir problemle karşılaşana kadar sürmektedir. Balık ancak karaya vurduğunda çırpınmaya başlayarak suyun farkına varmaktadır. İnsan da aynı şekilde bir problem ile karşılaştığında dili fark etmeye başlamaktadır. Bizler, bir problemin içine hapsedildiğimizde dilimizin sınırlarının da farkın varır ve bu problemde de yine dilimizin olanaklarını kullanarak kurtulmaya çalışırız.

Wittgenstein dilimizin farkına varmak zorunda olduğumuzu, dilimiz ve sınırları hakkında kafa yormamız gerektiğini vurgular. Aksi takdirde fikirlerin cazibesine kapılarak ve onun yaydığı güzel kokuyu takip ederek sinek şişesinin içine girer ve bir daha çıkış yolunu bulamayarak burada hapsedilir. Sinek şişesinin içine girdiğimizde sürekli ışığa doğru koşarak başımızı cam duvarlara vurup geriye doğru düşer ve her hareketimizde daha da hırpalanırız. Bizler ışığa doğru, yani bilgiye doğru hareket ederek kurtulacağımızı sanırız fakat her defasında yine cama çarparak hayal kırıklığına uğrarız. Kısacası biz, dilin içerisinde hareket ederken sineğin içine düştüğü duruma benzer bir akıbeti yaşamış oluruz.

Peki çözüm nedir? Sinek şişesinin altında açıklığın bulunması aslında bir çarenin de bulunduğunu temsil etmekte fakat sinek bir türlü girdiği yerden geri çıkmayı becerememektedir. Zaten düşünen insanın da düştüğü bu karmaşadan – çıkış yolu açık olduğu halde – kurtulması genellikle mümkün değildir. Oysa Wittgenstein, insana bu çıkış yolunu göstermek için yöntemlerin bulunduğunu ve böylece ona yardımcı olunabileceğini ileri sürmektedir.

Tüm bu tespitler göz önüne alındığında Wittgenstein'ın felsefesinin öncelikle dil felsefesi olduğu görülmektedir. Ona göre, çıkmazlarımız dilimizle çizdiğimiz resimlerin bizleri hapsedmesinden kaynaklanmaktadır. Bu çıkmazdan

kurtulmak içinse kelimelere başvurarak kavramlarla çizdiğimiz bu resim/düşünce hapishanesinden kurtulmamız gerekmektedir. Fakat bu elbette çok kolay değildir zira bu resimler dilimizin derin yapısında gizlenmektedir. Bunun için de bu resimleri durmadan kullanmaktayız. Bizler bu resimlerle öyle hemhal olmuşuzdur ki onların kaçınılmaz olduğunu içselleştirmişizdir. Buradaki temel sorun ise bu yaşadığımız problemin gündelik hayatta adeta gözümüzün önünde bulunması ve gündelik uğraşımız içerisinde düştüğümüz çıkmazın farkına varamayışımdır. İnsanın bu durumu şişenin içindeki sineğin durumu gibidir. Hatırlanacağı üzere sinek de gözünün önünde açıkça duran cam engelini bir türlü görememektedir. Dolayısıyla insan camın sınırlarının farkına varamamaktadır. Böylece o, felsefi sorunlar hakkında düşünürken dilinin, dolayısıyla da düşüncesinin sınırlarını görememektedir.

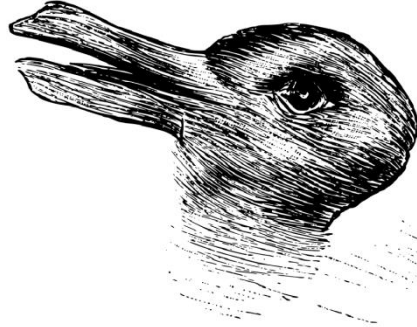
Wittgenstein bu durumdan kurtulmak için gündelik “normal” dilin işlevinden istifade etmek gerektiğini hararetle savunmaktadır.¹⁰ Wittgenstein bu felsefesiyle dili ele alarak onun hangi amaçlar için nasıl kullanılması gerektiğini izah etmeye çalışır. İnsan, felsefi sorunları çözmek için işe koyulduğunda dili yanlış amaçlar için kullanarak hata yapmaktadır. Ona göre bu hatadan ancak günlük dili mercek altına alarak kurtulmak mümkündür. Örneğin bir kelimenin ne anlama geldiğini öğrenmek istiyorsak onun yapısıyla uğraşmak yerine, bu kelimenin ne zaman ve nasıl kullanıldığını anlamak gerekmektedir. Dolayısıyla bu kelimenin geçtiği cümle örneklerini toplayıp bunları karşılaştırmak doğru anlamamanın ilk önemli koşulu olarak kendini gösterir. Aksi takdirde kelimenin salt özüyle uğraşarak bir yere varmamız mümkün değildir zira Wittgenstein’a göre kelimeleri kelime yapan bir töz yoktur.

O, felsefi sorunları sadece tek bir metotla çözenin imkân harici olduğunu şöyle bir örnekle ortaya koyar: Nasıl tıpta değişik hastalıklar için değişik tedavi yöntemlerine ihtiyaç duyuluyorsa felsefede de çeşitli sorunlar için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu tespitle sineğe sinek şişesinden çıkış yolunu göstermekten kasıt, felsefi yöntemlerle felsefi sorunları çözmektir. Bu sorunlar sıklıkla felsefi ya da yaşamımıza ait sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin “anlam”ın ne anlama geldiği meselesi bizleri sıklıkla meşgul eden bir problemdir. Wittgenstein bu tür problemlerin bir hastalığı tedavi eder gibi çözülmesi gerektiği görüşünü savunarak önemli bir tespitte bulunmuştur. Tespitinde, insanın acısını ifade etmesinin mümkün olup olmadığı konusu

¹⁰ Wittgenstein’in “Ordinary Language Philosophy” (Gündelik Dil Felsefesi) için bkz: <https://iep.utm.edu/ord-lang/>

önemli bir yer tutar. Ona göre acıyı duyan insanın sadece kendisi bunu hissedebilir ve kimse bu kişinin acısını tam anlamıyla idrak edemez çünkü kimse bir başkasının acısını hissedebilecek bir imkâna sahip değildir.¹¹ Ona göre gerçekte her şey etrafımızda açıkça durmaktadır. Sinek şişenin ardında bulunan varlık her şeyi rahatlıkla görebilmektedir fakat sorun şu ki sinek, şişenin kendisini fark edememektedir. Oysa Wittgenstein'a göre şişeyi fark etmek mümkündür. Ona göre buradaki temel sorun şudur: Sinek camı fark edemediği için sürekli aynı yere uçar ve her defasında cama çarparak zarar görür ve sonunda ölür. Bu yüzden Wittgenstein, "Gestalt Psikolojisi"nin temel prensiplerinden birisi olan tek yönlü bakış açısının değiştirilmesi gerektiği fikrini hararetle savunur. Bu fikre göre bir resim iki farklı resmi çağırabilir. Wittgenstein Joseph Jastrows'un "Fact and Fable in Psychology" adlı eserinden iktibas ettiği o meşhur tavşan başı/ördek başı örneğiyle bu konuyu açıklamıştır.¹² Aşağıdaki resim bu örneği net bir şekilde gözler önüne sermektedir:

336

Kaninchen und Ente. 13

Resme bakanların bazıları bir ördeği bazıları da bir tavşanı görmektedir.¹⁴ Resmin sol tarafına odaklandığımızda gagasıyla birlikte bir

¹¹ Felsefi Soruşturmalar; §293: http://mickindex.sakura.ne.jp/wittgenstein/witt_pu_gm.html#LocalLink

¹² Benjamin Kiel ve Jelena, Toopekoff. *Die Rezeption der Philosophie Ludwig Wittgensteins in der zeitgenössischen Kunst*. Kassel: Kassel University Press, 2016, 34.

¹³ <https://de.wikipedia.org/wiki/Kaninchen-Ente-Illusion>

¹⁴ Matthias Würtenberger, *Sprache und Welt in Ludwig Wittgensteins Tractatus. Eine logische Untersuchung des Gegenstandsbegriffs und der Einheit des Satzes*. Akademiker Verlag 2013, 3.

ördeği fark edebiliriz. Fakat odağımızı resmin sağ tarafına kaydırduğumuzda ise tavşanı ve az evvel gaga olarak gördüğümüz şeyin tavşanın kulakları olduğunu fark ederiz. Kısacası hangi resmi gördüğümüz bakış açımıza göre değişmektedir. Buradaki temel sorun insanlara bu resmin sadece bir ördek resmi değil aynı zamanda bir tavşan resmi olduğunu nasıl göstermemiz gerektiğidir.¹⁵ Çözüm, bakış açımızı/odağımızı değiştirmekten geçmektedir. Felsefi sorunlarda da bakış açımızı değiştirerek çoğu sorundan kurtulmamız, kısacası şişeden çıkış yolunu bulmamız mümkündür.

Wittgenstein'a göre dil sebebiyle girdiğimiz sarmaldan kurtulmamızın yegâne çözümü günlük dilin kullanım prensibinden geçmektedir. Yine sinek şişesi metaforundan hareketle konuya devam ettiğimizde şişenin alt bölümündeki açıklığın çözümü temsil ettiğini söyleyebiliriz. Sinek, onu cezbeden kokuyu takip ederek şişenin alt bölümünden içeriye nasıl girdiyse yine aynı açıklıktan dışarıya çıkmak mecburiyetindedir. İnsan da kendisini cezbeden fikirler, düşünceler, gelenekler gibi unsurları takip ederek şişenin (sarmalın) içerisine girip yolunu kaybetmektedir. İnsanın ışığı takip ederek, yani salt aydınlık felsefesinin gösterdiği yoldan ilerleyerek bu cam kapandan kurtulması mümkün değildir zira ışık (aydınlama), camı çepeçevre kuşattığı için kişinin yönünü bulmasını adeta imkânsız hale getirmektedir.

Wittgenstein'ın bu konuda önerdiği çözüme geri dönecek olursak, insan hep aynı bakış açısıyla konuya yaklaşmamalı bilakis bulunduğu ortamdan kafasını kaldırarak bakış açısını değiştirip içeriye gireceği fanusun yapısını öğrenmelidir. Dil felsefesi bakımından konuya yaklaştığımızda kelimelerin kullanımları günlük hayattaki pratiği açısından mercek altına alınmalı ve mukayeselerle söylemler anlaşılmalı çalışılmalıdır.

Wittgenstein bu sorunu "Dil Oyunları" olarak adlandırdığı bir yaklaşımla çözmeyi amaçlamaktadır. Ona göre kullandığımız dil ile aslında bir tür oyun oynamaktayız.¹⁶ Zaten iletişimde yaşadığımız yanlış anlaşılımlar ve diğer sorunlar oyunların kurallarını bilmememizden kaynaklanmaktadır. Bir oyuna katılan oyuncuların oyunun kurallarına uymak zorunda oldukları gibi iletişim oyununa katılan muhataplar da bu oyunun kurallarına uymak mecburiyetindedirler aksi halde oyuncular/muhataplar sorun(lar)

¹⁵ Anselm Müller, *Ontologie in Wittgensteins "Tractatus."* Bonn: Bouvier, 1967, 15-16.

¹⁶ Jean Greisch, *Basit Dilin Sınırları İçinde Din.* (Çev. Zeki Özcan). Y.Y.: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1. (1998): 630.

yaşayacaklardır. Fakat burada şu konunun da altını çizmekte yarar vardır: Oyunların çok çeşitli olması onların kurallarının da çeşitliliğini arttırmaktadır. Bu gerçekten hareketle dil oyunlarının da çok çeşitli olduğu ve dolayısıyla kurallarının da buna göre değiştiği bilinmelidir.¹⁷

Örneğin bir kişi arkadaşına "Bana hiç yardım etmiyorsun ve isteklerimi yerine getirmiyorsun." dediğinde arkadaş bu sözü "gerçekleri dile getirme oyunu" olarak algılayarak şöyle bir cevap verebilir: "Nasıl yardım edebilirim ki sana? Her gün okula gidiyorum ve bu yüzden çok meşgulüm." Böyle bir iletişim durumunda gönderici gerçekleri dile getirme oyununu değil de "güven duyma oyununu" oynamak istemiş olabilir. Bu yüzden de gönderici alıcıdan teskin edilmesini ve güven verilmesini isteyebilir. Ancak böyle bir oyunu oynadığından haberdar olamayan alıcı, göndericiyi teskin etmek yerine ona gerçekleri dile getirerek oyunu kurallarına göre oynamamış ve böylece bir yanlış anlaşılmaya da sebebiyet vermiş olur.

Bir başka örnek ile konuyu izah etmeyi sürdürelim. Bir kişinin bir başka kişiye "Burası çok soğuk." dediğini ve bu kişinin muhatabına "Evet, çok soğuk." cevabını verdiğini farz edelim. Burada göndericinin "Burası çok soğuk." cümlesiyle "talep/istek oyunu" oynadığını yani aslında mekândaki açık bulunan pencerenin örtülmesini istediğini fakat muhatabın ise bunu fark edemeyip onun "durum tespiti oyunu" oynadığını sanarak karşılık vermesi yanlış bir anlaşılmaya yol açabilmektedir.

Görüldüğü üzere yanlış anlaşılmalar, dolayısıyla iletişim problemleri, dil oyununa katılanların (iletişime katılanların) hangi oyuna katıldıklarını bilmemeleri ve farklı kurallarla oyuna devam etmeleri sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece Wittgenstein dilin bu özelliğinin halkın yıllarca birlikte yaşaması vasıtasıyla ortaya çıktığını açık bir şekilde vurgulamıştır. Ona göre son tahlilde dil, özel hayatın anlaşılması için kullanılan bir araçtır. Bundan dolayı kelime hazinesinin zenginliği sayesinde insan, kendini çok daha iyi tanıyabilecek araçlar kazanmış olur.

¹⁷ Ali Utku, *Şişedeki Sinek'i Kurtarmak Ya Da Wittgenstein'in Çifte Felsefesi*. Virgül, Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd. Şti. İstanbul, (2000): 52.

Değerlendirme ve Sonuç:

Wittgenstein'a ait olan "şişedeki sinek" metaforunun daha iyi anlaşılabilmesi için metaforun dayandığı kaynak alan iyi bilinmelidir. Burada söz konusu olan metaforun kaynak alanı Almancada "Fliegenglas" olarak adlandırılan camdan imal edilmiş bir sinek şişesidir. Yani literatürde genellikle "şişe" olarak izah edilmeye çalışılan bu metaforun aslında bir "sinek şişesi" olduğu ve özel yapımı sayesinde sinekleri kendine çekerek onları içerisine hapsettiği bilinmelidir. Şişenin özel yapımı sayesinde sinek sürekli yukarıya doğru uçar ve her seferinde cama vurup zarar görür. Şişenin tabanında bir açıklık olduğu halde sinek buradan yolunu bulup kurtulamamaktadır.

Sinek şişesi dili ve sinek ise insanı temsil etmektedir. İnsan da dilin labirentlerinin içinde tıpkı sinek gibi hapsolmuştur. Fakat aslında sinek, sinek şişesinin içerisinde gerçek anlamda hapsolmuş değildir zira şişenin altında bir açıklık bulunmaktadır. İnsan da dilin içerisinde aslında tam anlamıyla hapsolmuş değildir. Dilin şişesinin içerisinde kalmaya bizleri mahkûm eden kendi düşüncelerimiz, dogmalarımız ve dille inşa ettiğimiz diğer camdan duvarlardır. Fakat buradan çıkmamız için sürekli ışığa doğru değil bazen de aşağıya doğru yani şişenin altındaki karanlığa doğru hareket etmemiz gerekmektedir çünkü içeriye buradan girdiğimiz için çıkışımız da yine buradan olmalıdır.

İnsan, tıpkı camdan şişenin içinde hapsolan sinek gibi, dil şişesinin içinde tek yönlü bakış açısı yüzünden içine düştüğü çıkmazdan bir türlü kurtulamamaktadır; öyleyse önce dilin camdan duvarlarının farkına varmak ve ardından yine dil sayesinde buradaki çıkış yolunu arayıp bulmak gerekmektedir.

Wittgenstein güzel bir örnek ile insanın bazen kilitli olmayan bir kapıdan çıkamamasının sebebini şöyle açıklar: Bir odanın içerisinde olan bir kişi içeriye doğru açılan bir kapıyı sürekli dışarıya doğru açmaya çalışarak odada kalmaktan bir türlü kurtulamamaktadır. Hâlbuki bu kişinin yapacağı tek şey, kapıyı dışarıya doğru itmek yerine onu kendisine doğru çekmektir.¹⁸ Hülâsa insan bir sorunu hep aynı yolu izleyerek çözemez. Bazen bakış açısını değiştirmek gerekir. Bunu yapabildiğinde insan – şişenin alt tabanındaki çıkış fark ederek – şişenin içerisindeki esaretine son verecektir. Bunu her zaman

¹⁸ Doris Vera Hofmann, Gewißheit der Fürwahrhaltens. Zur Bedeutung der Wahrheit im Fluß des Lebens nach Kant und Wittgenstein, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2000, 189.

LUDWIG WITTGENSTEIN'IN "SİNEK ŞİŞESİNDEKİ SİNEK" METAFORUNA DAİR
Erdinç YÜCEL - Hasan YILMAZ

kendi başına yapamayan insan bu noktada filozofun yardımına başvurur. Zaten sinek şişesinin içinden kurtulacak yolu sineğe göstermek onun görevi değil midir?

KAYNAKÇA

- Gabrielli, Paolo, *Sinn und Bild bei Wittgenstein und Benjamin*. Peter Lang, Bern, 2004.
- Greisch, Jean, *Basit Dilin Sınırları İçinde Din*. (Çev.: Zeki Özcan) Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt 7, Sayı 1. S. 601-641, 1998.
- Hofmann, Doris Vera. *Gewißheit der Fürwahrhaltens. Zur Bedeutung der Wahrheit im Fluß des Lebens nach Kant und Wittgenstein*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2000.
- Kiel, Benjamin ve Jelena, Toopeekoff, *Die Rezeption der Philosophie Ludwig Wittgensteins in der zeitgenössischen Kunst*. Kassel University Press, Kassel, 2016.
- Neuenfeld, Jörg, *Alles ist Spiel. Zur Geschichte der Auseinandersetzung mit einer Utopie der Moderne*. Verlag Königshausen & Neumann, Würzburg, 2005.
- Müller, Anselm, *Ontologie in Wittgensteins "Tractatus"*. Bouvier, Bonn, 1967.
- Utku, Ali, *Şişedeki Sineği Kurtarmak Ya Da Wittgenstein'in Çifte Felsefesi*, Virgül, Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd. Şti., İstanbul, 2000.
- Utku, Ali, *Ludwig Wittgenstein Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*. Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2014.
- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophical Investigations*. The English Text of the Third Edition. Çeviren: G. E. M. Anscombe. Macmillan Publishing Co, New York, 1968.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico Philosophicus*. Çeviren: Oruç Aruoba. Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul, 1985.
- Würtenberger, Matthias, *Sprache und Welt in Ludwig Wittgensteins Tractatus. Eine logische Untersuchung des Gegenstandsbegriffs und der Einheit des Satzes*. Akademiker Verlag, 2013.

Çevrimiçi Kaynaklar/Resimler:

<https://www.manufactum.de/insektenfangglas-mundgeblasen-a30565/>

(Erişim: 10.01.2021)

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fliegenglas-1.jpg>

LUDWIG WITTGENSTEIN'İN "SİNEK ŞİŞESİNDEKİ SİNEK" METAFORUNA DAİR
Erdiç YÜCEL - Hasan YILMAZ

(Erişim: 11.01.2021)

<https://iep.utm.edu/ord-lang/> (Erişim 17.01.2021)

<https://de.wikipedia.org/wiki/Kaninchen-Ente-Illusion> (Erişim: 03.02.2022)

http://mickindex.sakura.ne.jp/wittgenstein/witt_pu_gm.html#LocalLink

(Erişim: 17.01.2021)